

תוכנית לימוד לסמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

13621

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

מכון גבוה
ללימודי היהדות
ירושלים

מאבות מלאכות שבת (שיעור 11)

בורר – ביד ומיד

שיעור מספר 61

בשיעור 59, הראשון בסדרת מלאכת בורר, הגדרנו את מלאכת בורר. בתחילת השיעור הובאה הסוגיה במסכת שבת (דף עד ע"א), ממנה למדו הראשונים והפוסקים שאם בורר את האוכל מהפסולת, לצורך שימוש מיידי, וללא כלי עזר, זו ברירה ב"דרך אכילה", המותרת בשבת. בשיעור זה נעמוד על הגדרות ההיתר. נבחן מדוע מותר לברור בדרך זו, ונחדד את הגדרות המושגים "לאלתר" ו"ביד" שהוזכרו בגמרא ובראשונים.

תנאי הברירה המותרת בדרך אכילה וטעם ההיתר

בתחילת שיעור 59 למדנו את תנאי היתר הברירה בדרך אכילה.

רמב"ם הלכות שבת פרק ח הלכה יב

הבורר אוכל מתוך פסולת או שהיו לפניו שני מיני אוכלין ובריר מין ממין אחר בנפה ובכברה חייב, בקנון או בתמחוי פטור, ואם בריר בידו לאכול לאלתר מותר.

מותר לברור אוכל מתוך פסולת, לשימוש מיידי, וללא עזרת כלי.
מדוע?

הגמרא מבחינה בין שני סוגי ברירה –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף עד עמוד א

אמר אביי: בורר ואוכל - לאלתר, ובורר ומניח - לאלתר, ולבו ביום - לא יברור, ואם בריר - נעשה כבורר לאוצר, וחייב חטאת. אמרוה רבנן קמיה דרבא, אמר להו: שפיר אמר נחמני

מלשון הגמרא עולה הבחנה בין ברירה לאוצר לבין ברירה לאכילה. כפי שלמדנו בשיעור 59, עיקר מלאכת ברירה היא הברירה לאוצר, ניקוי האוכל מהפסולת, ויצירת תוצרת נקיה הראויה לאחסון. ברירה לצורך אכילה מיידי איננה כלולה בהגדרת המלאכה. כפי שביארנו שם, במהלך הגמרא האמוראים מתחילים אחרי הגדרות שיבחינו בין הברירה לאוצר לבין הברירה שאיננה כזאת.

האם עיקר ההיתר הוא בכך שהברירה באופן זה שונה מברירה לאוצר, או בכך שזו ברירה שהיא כדרך האכילה?

מדברי רש"י משמע שהמוקד הוא בשוני מדרך הבוררים –

רש"י מסכת שבת דף עד עמוד א

פטור אבל אסור - מותר לכתחלה לא הוי - דדמי לברירה, וחייב חטאת לא הוי - דכלאחר יד הוא, דעיקר ברירה בנפה וכברה, אבל ביד לא דמי לבורר כלל.

אוכל מתוך הפסולת - לא דרך ברירה היא.

ובורר ומניח לאלתר - לאכול לאלתר, שאין זה דרך בוררין.

לכאורה עולה מדבריו שכל הפרדה היא ברירה, אך מותר להפריד את החלקים אם זה נעשה בצורה השונה לחלוטין מדרך הבוררים.

מדברי ר"ח יתכן ומשמע אחרת –

רבינו חננאל מסכת שבת דף עד עמוד ב

מאי טעמא? דמלאכת מחשבת אסרה תורה, והאי לאו מלאכת מחשבת היא, דלא קא מכוון במלאכה אלא לאכילה בלבד

בשונה מדברי רש"י, ההיתר אינו מבוסס על השוני מדרך הברירה, אלא מכך שכוונתו איננה לברירה כלל. ניתן להפריד את חלקי התערובת "לאוצר", דהיינו – לשמירה לטווח ארוך. וניתן להפריד את חלקי התערובת כחלק מפעולת האכילה. הפרדה במסגרת האכילה איננה ברירה. המבחן לכך הם הקריטריונים שלמדנו בשיעור הקודם, ונעסוק בהם כעת.

בדומה לכך ניתן ללמוד מדברי הרשב"א. הרשב"א מעתיק את היתר עשיית המלאכה ב'דרך אכילה' לאבות מלאכה אחרים. לדוגמא, הוא סובר כי כשם שמותר לברור לאלתר, כך מותר לטחון לאלתר-

שו"ת הרשב"א חלק ד סימן עה

מסתברא דהא דפריס סילקא דווקא במחתך דק דק כדי לאוכלו למחר, או אפילו לבו ביום ולאחר שעה. לפי שדרכו של סילקא לחתכו דק דק ערב בשולו. וכל שדרכו בכך ומניחו לאחר שעה חייב. אבל לאוכלו מיד מותר. שלא אסרו על אדם לאכול מאכלו חתיכות גדולות או קטנות. דכענין שאמרו לעניין בורר: היו לפניו שני מיני אוכלין בורר ואוכל. בורר ומניח לא יברור. ואם בורר חייב חטאת. ופירשה אביי דהכי קאמר – בורר ואוכל לאלתר. בורר ומניח לאלתר, ולבו ביום לא יברור. ואם בירר נעשה כבורר לאוצר וחייב חטאת. דאלמא כל שאוכל לאלתר כדרך שדרכן של בני אדם לאכול, אף על פי שיש באותו צד בעצמו חיוב חטאת בשמניח לאחר זמן, ואפילו לבו ביום, הכי נמי דכוותה היא

הרשב"א מבאר שההיתר מבוסס על כך שמותר (ואף מצווה!) לאכול בשבת. כיצד ניתן לאכול בלי לחתוך את האוכל, לעתים לחתיכות קטנות מאוד? כיצד ניתן לאכול, כאשר ברוב המאכלים ישנו גם פסולת? בהכרח ישנה הבחנה בין עשיית הפעולה במסגרת אכילה לבין עשיית אותה הפעולה עצמה כמלאכה¹.

בשיעור הקודם הובאו דברי הביאור הלכה, המבאר שמותר לקלף פירות וירקות, למרות שזו הסרת הפסולת ולא האוכל, מכיוון שאין דרך אחרת, וכך היא דרך האוכלים. אם זו הדרך המקובלת לקלף את הפירות והירקות, ודאי שאין בכך שינוי. לכאורה משמע שההיתר מבוסס על כך שזו דרך האוכלים, ולא על שינוי. מעצם העתקת הקריטריונים לאבות מלאכה אחרים לכאורה אפשר ללמוד שלא מדובר בדיני שינוי מדרך מלאכת בורר, אלא בפעולות המאפיינות אכילה, ולא מלאכה.

❖ הרחבות – העמקה בשיטה הסוברת שההיתר מבוסס על דיני שינוי

(בהרחבה בשיעור הקודם הערנו הערה אודות הבנת הרב עובדיה את ההיתר, עיי"ש). בהרחבות נעסוק בנפקא מינה המרכזית לדיון זה – האם ישנם מצבים בהם ישנה עדיפות הלכתית לברור את הפסולת מהאוכל. במצבים מסוימים, ברירת הפסולת מהאוכל היא יותר "שינוי" מאשר ברירת האוכל מהפסולת. לפי רש"י, לכאורה עדיף לשנת מה שניתן. מצד שני, לפי הר"ח והרשב"א, הקריטריון המרכזי הוא דרך האכילה. אם כך, לכאורה ישנה עדיפות לברור בדרך בה אנשים רגילים לאכול (ודווקא להימנע משינוי!).

❖ הרחבות – האם ישנם מצבים בהם נעדיף ברירת פסולת מאוכל?

לפני שנעבור לבירור הקריטריונים, יש לציין שהיו ראשונים שביארו את גדרי ההיתר באופן שונה.

הראשונים המפרשים את גדרי ההיתר באופן שונה

עד כה הנחנו כי מותר לברור את האוכל (ולא הפסולת) ביד (ולא בכלי) ומיד (לצורך שימוש לאלתר). חריגה מאחד מהתנאים הללו תהפוך את פעולת הברירה למלאכת בורר האסורה בשבת מדאורייתא. יש לציין שראשונים אחרים ביארו את הסוגיה באופן שונה.

ספר המכריע (הרי"ד) סימן כג

נראה לי דאביי לא מיירי אלא בפסולת מתוך אוכל, ומשום הכי אם בירר להניח חייב חטאת, ואפילו הכי לברור ולאכול שרי, כיון דביד קעביד. ומסקנא דשמעתא סלקא הכי: כל זמן שהוא בורר ואוכל, או בורר ומניח לאותה הסעודה שהוא יושב בה: אם בירר ביד – מותר לכתחילה, ואפילו פסולת מתוך אוכל, אבל בקנון ובתמחוי פטור אבל אסור. ובנפה ובכברה חייב חטאת, ואף על גב דלאכול הוא בורר. ואם בורר ומניח לבו ביום, אפילו ביד חייב חטאת. ודוקא פסולת מתוך אוכל, אבל אוכל מתוך פסולת, כיון דשינוי קעביד, פטור אבל אסור

¹ יש לציין שהחזון איש (סימן נז ד"ה ובעיקר) חלק על יישום עיקרון זה ביחס לדיני טחון, ואכמ"ל.

הרי"ד מברר את מסקנת הגמרא באופן הבא –
 הברירה לשימוש מידי, ביד, מותרת לגמרי. בפעולה זו מותר לברור את הפסולת מהאוכל או האוכל
 מהפסולת.
 ברירה בכלי ייעודי לברירה, אסורה מן התורה, בכל מקרה.
 כלי שאיננו מיועד לברירה, ובורר בו לצורך שימוש מידי, אסור מדרבנן. אם בורר בו לשימוש מאוחר יותר,
 אסור מדאורייתא.
 מסתבר שהרשב"א מפרש באופן דומה, שכן הוא פוסק –

עבודת הקודש לרשב"א בית מועד סימן ה אות כא-כג

הבורר אוכלין ביום טוב לא יברור בנפה ובכברה לפי שזו ברירה גמורה ואסורה אפילו ביום טוב. אבל בורר הוא
 כדרכו בחיקו בקנון ובתמחוי שאין כאן אפילו בשבת אלא משום שבת, ביום טוב לא גזרו משום צורך אוכל נפש.
 כשהוא בורר נוטל אוכל ומניח את הפסולת או פסולת ומניח את האוכל ...
 אימתי התירו לברור, כשבורר ואוכל או שבורר ומניח לאכול לאלתר, אבל אם בירר והניח לבו ביום הרי זה כבורר
 לאוצר ובשבת חייב חטאת ולפיכך אפילו ביום טוב אסור.
 איזהו לאלתר כשיעור מה שמסב לאותה סעודה בלבד, ובשבת כל שבורר בכלי אפילו בקנון ובתמחוי ואפילו לאכול
 לאלתר אסור.

שם סימן ח אות מה

נפל צרור או קיסם בתוך הקמח, יש מי שהורה שאסור ליטול ביד לפי שזה כבורר. ולא יראה לי כן, אלא מותר ליטול
 ביד, שכל שעושה ביד אינו אלא בורר כלאחר יד, ולא אסרו אלא בנפה ובכברה כמו שביארנו

הרשב"א פוסק שמותר לברור לאלתר ביד, בין את האוכל מהפסולת או הפסולת מהאוכל. ברירה בכלי שאיננו
 ייעודי לברירה אסורה מדרבנן בלבד, בדומה לדברי הרי"ד.

יש לציין שהרשב"א סובר שהיתר 'דרך אכילה' בברירה ניתן להעתקה באבות מלאכה אחרים, מה שמעיד על
 כך שהוא סובר שההיתר הוא דרך אכילה, ולא שוני מדרכי הבוררים. ייתכן והבנה זו משפיעה על פסיקתו
 בעניין דרך האכילה. אם הברירה היא חלק מהאכילה, ואיננה נעשית בעזרת כלי המיוחד לברירה, היא ברירה
 כדרך אכילה, ומותרת, ואין זה משנה אם ברר אוכל מפסולת או להיפך.

(הערה עיונית: לכאורה מה שמניע את הרשב"א לפירוש זה בגמרא הם דיני יום טוב. הרשב"א מניח שביום
 טוב הותרה ברירה האסורה בשבת מדרבנן, ולא ברירה האסורה מדאורייתא. כדי ליישב את היתר ברירת
 פסולת מאוכל לאלתר ביום טוב עם הסוגיה, הרשב"א מסיק שגם בשבת מותר לברור כך ביד, ובכלי שאיננו
 ייעודי האיסור הוא מדרבנן בלבד. המגיד משנה דוחה את ההנחה הזאת –

מגיד משנה הלכות יום טוב פרק ג הלכה טו

אני אומר כבוד הרב במקומו מונח שאין כל מה שיש בו בשבת חיוב חטאת אסור ביום טוב שהרי ברירת פסולת מתוך
 האוכל אפילו ביד יש בזה חיוב חטאת בשבת כנזכר פ"ח מהל' שבת וביו"ט מותרת

בכדי לדחות את דבריו, המגיד משנה מביא דוגמא – אסור מדאורייתא לברור פסולת מאוכל, אפילו לשימוש
 לאלתר, ואילו ביום טוב מותר. ברם, הרשב"א חולק על הדוגמא הזאת עצמה, כפי שראינו בסימן ח' בדבריו.
 הנחת המגיד משנה מבוססת על רוב הראשונים, כפי שלמדנו בתחילת השיעור ובתחילת שיעור 59, וכפי
 שנפסק להלכה.

בהרחבות נעמיק בכך מעט יותר. כאן נסתפק בהערה על התפתחות המחלוקת. הרשב"א הסיק מדיני יום טוב
 שמסקנת הסוגיה במסכת שבת בהכרח צריכה להיות שאין איסור דאורייתא בברירה לאלתר, אלא רק בכלי
 הייעודי לכך, בין אם בורר פסולת מאוכל או להיפך. המגיד משנה (בעקבות יתר הראשונים), שלכאורה למדו
 כדבריו) התחיל מהסוגיה במסכת שבת, ממנה משמע שאם לא מתקיימים כל התנאים הרי שהברירה אסורה
 מדאורייתא, והסיק מכך שאינו מן הנמנע שבהלכות יום טוב יהיה מותר לברור באופן האסור מדאורייתא
 (בשבת)

❖ הרחבות – פירוש הגמרא לפי שיטה זו, ראשונים נוספים ודיונים באחרונים

כאמור, להלכה נפסק נגד הרשב"א והרי"ד. ברם, בביאור הלכה דן באריכות בשאלה מדוע אנשים נוהגים
 לברור את עצמות הדג בזמן אכילתם בשבת. בכדי להצדיק את המנהג, הוא מלקט שיטות שונות מהן עולה
 שניתן להקל. ביניהן הוא מזכיר את השיטה הזאת –

ביאור הלכה סימן שיט סעיף ד ד"ה * מתוך אוכל

יש לצרף לזה גם כן דעת איזה מן הראשונים... שסוברין דלאלתר מותר אף פסולת מתוך אוכל ואף דרבים המה האוסרים וכנ"ל, ולכן לא פסק בשו"ע כוותייהו, מכל מקום בעניין זה, דבלאו הכי יש הרבה סברות להקל וכנ"ל, לא נוכל למחות ביד הנוהגין להקל. אבל לתקן דבר זה אלאחר זמן, כמו שנוהגין בסעודות גדולות, יש ליזהר מאד לסיכום:

מהגמרא בדף עד ע"א במסכת שבת למדו הראשונים את דרך הברירה האסורה והמותרת בשבת. לפי רוב הראשונים, מותר לברור את האוכל מהפסולת, בידו ולא בעזרת כלי, לשימוש מיידי. בהתקיים שלושת התנאים הללו הברירה מותרת, ובמידה ואינו עומד באחד מהם, הרי שעבר על איסור מלאכה מדאורייתא. להלכה נפסק כשיטה זו. לפי מספר ראשונים (הרי"ד והרשב"א, ובהרחבות הבאנו שהיו שפירשו כך גם א הטור ובעלי התוספות), הברירה לשימוש מיידי, ביד, מותרת לגמרי. בפעולה זו מותר לברור את הפסולת מהאוכל או האוכל מהפסולת. ברירה בכלי ייעודי לברירה אסורה מן התורה, בכל מקרה. כלי שאיננו מיועד לברירה, ובורר באמצעותו לצורך שימוש מיידי, אסור מדרבנן. אם בורר באמצעותו לשימוש מאוחר יותר, אסור מדאורייתא.

מדוע דרך הברירה הזו מותרת?

מלשון רש"י משמע שההיתר מבוסס על השוני מדרך הבוררים. הברירה האסורה היא ברירה לאוצר. ברירה שאיננה לאוצר, וגם איננה דומה לברירה לאוצר, איננה המלאכה כלל (סימנך: המוקד ברש"י הוא השלילי – השוני מהברירה הרגילה). מדברי ר"ח עולה שישנם שני סוגי ברירה – ברירה לאוצר, האסורה, וברירה לאכילה, המותרת. הר"ח איננו מתמקד בכך שהברירה שונה מדרך הבוררים, אלא בכך שהיא דרך אכילה (סימנך: המוקד בר"ח הוא החיובי – ברירה כחלק מהאכילה – מותרת). כך גם משמע מהרשב"א, שהעתיק את הקריטריונים להיתר ב'דרך אכילה' לאבות מלאכה נוספים (כפי שהערנו, לא ברור שהעתיקה זו מקובלת להלכה. מה שמשמעותי כאן הוא טעם ההיתר. עוד ציינו שיתכן ויש קשר בין ביאורו את מהות היתר דרך האכילה לבין פסיקתו בעניין ברירת פסולת מאוכל לשימוש מיידי).

נברר את הקריטריונים עצמם.

הגדרת לאלתר

גם בגדרי מלאכת דש ישנו היתר של דרך אכילה. אסור לדוש, להפריד תבואה רבה מקליפתה. אך מותר לקלף גרעין מקליפתו ולאכול אותו. גם שם עולה השאלה – כמה סמוך לאכילה, וכמה ממוקדת הפעולה צריכה להיות לאכילה המיידית, בכדי שתהיה כלולה בהיתר של "לאלתר"? הגמרא במסכת ביצה מציעה השוואה הלכות תרומות ומעשרות לבין הלכות שבת –

תלמוד בבלי מסכת ביצה דף יג עמוד ב

תנן התם: המקלף שעורין מקלף אחת ואוכל, ואם קלף ונתן לתוך ידו - חייב. אמר רבי אלעזר: וכן לשבת. - אינני? והא רב מקלפא ליה דביתהו כסי, כסי, ורבי חייא מקלפא ליה דביתהו כסי, כסי!

רש"י מסכת ביצה דף יג עמוד ב

המקלף שעורים - לאוכלן קלופים חיים.

ואוכל - ופטור מן המעשר, דכי האי גוונא אכילת עראי היא, ובשלא נתמרחו קאי, שמקלפן מתוך שכולת שלהן. חייב - במעשר, דהוה ליה קבע.

וכן לשבת - אחת אחת לא הוי מפרק תולדה דדש, דכלאחר יד הוא, אבל משקבצן בידו - הויה תולדת דישה, וחייב. כסי כסי - מלא כוסות.

חברותא ביצה דף יג עמוד ב

תנן התם במסכת מעשרות [ד ה]: המקלף שעורין מתוך השיבולת כדי לכוססן חיים, בלא בישול, ועדיין לא הופרשו מהן תרומות ומעשרות כיון שלא נגמרה מלאכתן - מקלף אותן אחת אחת, ואוכל אותן מבלי לעשר, כי בצורה שכזאת אכילתו אכילת ארעי היא, ופטור מן המעשר. ואם קלף כמה מהשעורין ביחד, ונתן אותן לתוך ידו - הרי הוא חייב לעשרן, היות וכך היא דרך אכילת אכילת קבע. ואינו יכול לאכול מהן לפני שיעשרן, אפילו לא אכילת ארעי. אמר רבי אלעזר: וכן ביחס לאיסור מלאכה בשבת: אם קולף את השעורים אחת אחת, אין זה דרך דישה, אלא נחשב כמפרק לאחר יד, ומותר לעשות כן בשבת? אך אם מקלף כמה שעורים, ואינו אוכלן כל אחת מיד לאחר קילופה, אלא מניחם כולם יחד בידו - הרי זה דרך מלאכת דישה, וחייב על כך חטאת! ומקשינן: אינני? והא רב - מקלפא ליה דביתהו אשתו בשבת כסי, כסי, היתה ממלאת לו כוסות בגרעינים שיבלים שקילפה. וכן רבי חייא מקלפא ליה דביתהו כסי, כסי!!

הגמרא מציעה שההיתר "לאלתר" בשבת, לעניין מלאכת דש, דומה להיתר "לאלתר" של תרומות ומעשרות. המשמעות היא שמותר להוציא גרעין אחד מהקליפה ולאכול, ולאחר מכן לעבור לגרעין הבא. הגמרא דוחה את זה, מכיוון ששנותיהם של רב ורבי חייא היו מקלפות עבורם כוסות שלמים לפני ההגשה. ר"ח לומד מכך שגם לעניין בורר, גדר "לאלתר" אינו צריך להיות סמוך ברמה זו.

רבינו חננאל מסכת שבת דף עד עמוד ב

האוכל מתוך פסולת דשרי היינו לברור ולאכול או לברור ולהניח כדי לאוכלו לאלתר על השולחן כמו שפירשנו, אבל להניח שלא לאלתר לא ... ומסקינן לשמעתי שיעור מה שמיסב על השולחן באותה סעודה בלבד. וכענין הזה גרסינן בגמרא ביום טוב פרק א' (ביצה יג ב) תנן התם המקלף שעורין מקלף אחת אחת על יד ואוכל. ואם קילף ונתן לתוך חיקו חייב. א"ר אלעזר וכן לשבת. והא רב מקלפי ליה כסי ור' חייא מקלפי ליה כסי כסי ...

לאור גמרא זו, רבינו חננאל מתיר לברור את כל מה שזקוק לו לצורך הסעודה הסמוכה.

(שימו לב שדברי הרשב"א שהובאו לעיל נאמרה אותה הפסיקה)

כעין דבריו פוסק רבנו ירוחם -

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחיה נתיב יב חלק ח דף עו טור ד

הבורר שני מיני אוכלין ורוצה לאכל האחי ולהניח האחר אותו שרוצה לאכל עתה נקרא אוכל והאחר נקרא פסולת ואפילו ביד שאמרנו דמותר דוקא לאלתר כלומר לאותה סעודה אבל לבו ביום כלומר שבורר ומניח לצורך סעודה אחרת של אותו יום בעצמו אסור

וכעין זאת משמע בראב"ן -

מרדכי מסכת שבת הגהות מרדכי פרק כלל גדול רמז תסא

בורר ומניח לאלתר - פירש ראב"ן - לברור ולהניח כמלא פיו ולהכניסן בפיו. אי נמי לברור כדי סעודתו, להתחיל ולגמור אחר ברירתו אבל לאכול אחר שעה נעשה כבורר לאוצר

כלומר, מותר לברור את האוכל בשביל הסעודה הסמוכה, בתנאי שהסעודה אכן סמוכה. אסור לברור שעה לפני הסעודה. יש לברור סמוך לסעודה.

הגר"א הוכיח את זה מכך שהגמרא הציגה שתי אפשרויות - ברירה לאלתר, וברירה "בו ביום" -

ביאור הגר"א אורח חיים סימן שיט סעיף א ד"ה וכל מי

ולבו ביום כו' משמע דלאלתר לאו לאלתר ממש

היכן עובר הגבול בין "לאלתר" - שימוש מידי, לבין "בו ביום", שיכול להיות כעבור שעות רבות? הגר"א מסיק שבהכרח לא מדובר על שימוש מידי ממש, אלא כל שימוש בזמן הקרוב מותר, ומה שאסור הוא ברירה שנועדה לשימוש כעבור זמן.

רבים מהראשונים החמירו יותר. הריטב"א מתיר את הברירה במסגרת הסעודה בלבד, אך אסור לברור כהכנה לסעודה -

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף עד עמוד א

מה שנהגו לכתוש אגוזים או שקדים וכיוצא בהן ולברור האוכל מהם קודם הסעודה כדי לאכול בשעת סעודה אסור הוא, ואין לעשות כן אלא בשעת אכילה ממש ושיברור אוכל מתוך פסולת

לפי הריטב"א מותר לברור רק בתוך הסעודה עצמה, אך לא במסגרת ההכנות לסעודה.

המאירי מחדד את הגדר שנוקט הריטב"א -

בית הבחירה (מאירי) מסכת שבת דף עד עמוד א

זה שביארנו שהברירה אב מלאכה לא כל הצדדין שוים בה. כיצד? מי שהיו לפניו מיני אוכלים מעורבין ורוצה לברור לו מין מתוך מין או אוכל מעורב עם פסולת ורוצה לברור לו אוכל מתוך פסולת מותר לו לברור בידו לאכול לאלתר. ופירושו ... כל זמן שהוא מיסב על השלחן. ולא דוקא שיאכל תכף לברירה, אלא כל שהוא מיסב ודעתו לאכלם או להאכילם לבני שולחן קודם עקירת שולחן - לאלתר הוא, ומותר, שאין זה אלא כפוצע את האגוזים ואוכל מה שבתוכם וזורק השאר. וכל לצורך אחר זמן, אפילו לבו ביום, אסור, שנעשה כבורר לאוצר וחייב חטאת

בחידושים המיוחסים לר"ן מבאר שבה חלקו רב המנונא ואביי. לפי רב המנונא, מותר לברור עבור המשך היום, ואילו לפי אביי (שהלכה כמותו, כזכור) ההיתר הוא לאותו המעמד שכבר נמצא בו בלבד, כדברי הריטב"א.

חידושי הר"ן (מיוחס לו) מסכת שבת דף עד עמוד א

לי נראה דלרב המנונא אוכל מתוך פסולת מותר לבו ביום, ולאביי אסור אלא אם כן אוכלו באותו מעמד מיד והיינו דקאמר בורר ומניח לאלתר

למעשה בחידושים המיוחסים לר"ן מבחין בין ברירת מאכלים שונים -

חידושי הר"ן (מיוחס לו) מסכת שבת דף עד עמוד א

פירוש 'לאלתר' – כל זמן שעומד באותה סעודה בלבד ... והני מילי בדברים שדרכן לבוררן לאוצר, דכל דמנח להו מיחזי כמאן דמנח להו לאוצר. ולפיכך צריך לאוכלן לאלתר. אבל דברים דלאו אורחיהו לאנוחיהו לאוצר, אפילו לבו ביום שרי, דהא ליכא למיחש למידי. ולפיכך מי שבורר גרעיני רמונים מתוך קליפתן אפילו לבו ביום שרי

הגמרא הבחינה בין בורר לאוצר לבין דרך אכילה. במובן המצומצם ביותר, ברירה לאוצר היא ברירה שאחריה מכניסים את האוכל למחסן, לשימוש עתידי, ודרך אכילה היא ברירה תוך כדי האכילה. בגמרא נאמר שאם אינו בורר את האוכל לשימוש מיידי ובידו, "נעשה כבורר לאוצר". השאלה היא עד כמה מיידי השימוש צריך להיות.

על כך עונה בחידושים המיוחסים לר"ן – תלוי. כאשר מדובר באוכל שדרכו להאגר באוצר, ברירתו שלא לשימוש במעמד בו נמצאים נראית כברירה לאוצר, ואסורה. אך ברירת מאכלים שאין הדרך להכניס למחסן איננה נראית כברירה לאוצר, שהרי אנשים לא אוצרים מאכלים שכאלה. לדוגמא – אין אפשרות להכניס גרעיני רימון למחסן לשימוש עתידי (יתכן ובימינו, שניתן לפרק את הרימון מקליפותיו ולאחסן אותם במקרר, דוגמא זו פחות מוצלחת. אך העיקרון, שמה שלא נהוג לאחסן מותר לבורר אפילו למאוחר יותר ביום, הוא המשמעותי עבורנו).

נראה ששיטה זו מחמירה יותר מהר"ח, ואוסר ברירה לצורך הסעודה הסמוכה, אך מקל יותר כאשר מדובר באוכל שלא נהוג לבורר ולאחסן לשימוש מאוחר יותר, ומתיר לבוררו להמשך היום (ולא רק לסעודה הסמוכה).

למעשה בערוך השולחן ביאר שהפוסקים פוסקים כדברי ר"ח, רבינו ירוחם והראב"ן –

ערוך השולחן אורח חיים סימן שיט סעיף יב

ומה נקרא לאלתר? ... כל מה שמכניין קודם הסעודה לכל בני הסעודה, לא שייך בזה ברירה בברירת האוכל מתוך הפסולת

גם הבן איש חי אוזח בלשון הראב"ן –

בן איש חי שנה שניה פרשת בשלח אות א

וכל שהוא בורר לאכול לאחר שעה חשיב בורר לאחר זמן ואסור. ואם בורר לסעודה שמתחיל בה אחר פחות משעה מותר, אף על פי שהסעודה שאוכל בה נמשכת אכילתו בה הרבה שעות מותר

המגן אברהם נקט בהגדרה אחרת לסמיכות לסעודה –

מגן אברהם סימן שכא ס"ק טו

על כל פנים אסור לעשות עד יציאת בית הכנסת דבעינן סמוך לסעודה ממש

קשה לאדם לדעת בדיוק מתי יגיעו כולם ויאכלו בפועל. מסתבר שמסיבה זו המגן אברהם העדיף לא לנקוט בשעות לפני הסעודה, אלא הסימנים הסובבים המעידים על הסמיכות לסעודה. גם הרב פיינשטיין דחה את ההבנה שמדובר בשעה של ששים דקות, והעדיף להתייחס להקשר –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עד בורר אות יג

איתא בהגהות מרדכי דלהניח לאחר שעה הוי כבורר לאוצר ... האם פחות משעה של ס' מינוט חשיב כבורר לאכול לאלתר.

תשובה: אין שעה זו של שיעור שעה, אלא הזמן שהדרך הוא לאשה זו שמסדרת האוכלין להסעודה, וקודם לזה, אפילו שעה קטנה אסור

בהקשר של טחינה סמוך לסעודה, ערוך השולחן מתייחס לבעייתיות בהגדרת הזמן לפי מספר הדקות והסמיכות המדויקת לסעודה –

ערוך השולחן אורח חיים סימן שכא סעיף ט

כל שעושין קודם הסעודה בשביל הסעודה מקרי לאלתר, ואי אפשר לצמצם ... מקרי שלא לאלתר משחרית לבין הערביים, אבל כל שלאותה סעודה אין חשש. ובוודאי יותר נכון לעשות סמוך לסעודה, אבל כשרבים בני הסעודה, בהכרח להקדים איזה זמן להכין בשביל כולם

לסיכום:

הריטב"א אוסר לברור כהכנה לסעודה. גם המאירי מתיר את הברירה בתוך הסעודה בלבד, וכך מבאר בחידושים המיוחדים לר"ן את דברי אביי (שנפסק כמותו להלכה). יש לציין שלמעשה הוא מבחין בין סוגי אוכל שונים, על סמך עיקרון ההיתר – אם הברירה איננה נראית כברירה לאוצר, היא מותרת, אפילו אם השימוש איננו מייד. כל ברירה שיכולה להיות ברירה לאוצר, אסורה, אלא אם כן היא מיועדת לשימוש בסעודה בה הוא כבר מיסב.

ברם, רוב הראשונים חולקים על כך. מהסוגיה במסכת ביצה (דף יג ע"ב) ר"ח לומד ששיעור הסמיכות הדרוש הוא מה שעתידיים לאכול בסעודה הסמוכה. כך פוסקים הרשב"א רבנו ירוחם והראב"ן. הגר"א דן בדברים כך – הגמרא מבחינה בין "בו ביום", כלומר, לשימוש אחר מספר שעות, לבין "לאלתר" – שימוש מייד. בין "מייד" לבין "מספר שעות" יש תווח גדול. היכן עובר הגבול? מסתבר שהגבול עובר אחרי מה שיכול להיות מוגדר כ"מייד", דהיינו – אחרי השימוש בסעודה הסמוכה. כדברי הראשונים הללו פסקו רוב הפוסקים. כך משמע ברמ"א ובערוך השלחן. המג"א מגדיר את הסמיכות לסעודה – אחר היציאה מבית הכנסת. באגרות משה פוסק שזה תלוי כמה זמן לוקח להכין את הסעודה.

ברירה תוך כדי אכילה

בסוגיית הגמרא שלמדנו בשיעור 59 נאמר –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף עד עמוד א

אמר רב חסדא: בורר ואוכל - פחות מכשיעור, בורר ומניח - פחות מכשיעור. וכשיעור - לא יברור, ואם ברר - חייב חטאת. מתקיף לה רב יוסף: וכי מותר לאפות פחות מכשיעור?

לכאורה טענת רב חסדא מפתיעה. וכי רב חסדא לא ידע שאסור לעשות אב מלאכה פחות מכשיעור? מדוע רב חסדא העלה את הרעיון שמותר לברור פחות מכשיעור?

חידושי הרמב"ן מסכת שבת דף עד עמוד א

פירוש מסברא קסבר רב חסדא² שאין בבורר פחות מכשיעור חיוב כאופה פחות מכשיעור, שאין דרך ברירה בכך, אלא כאוכל ומצא פסולת בחתיכה שהוא אוכל, ומפריש פסולת מתוך אוכל הוא שמותר. ורב יוסף אמר דכיון דכשיעור חייב, פחות מכשיעור נמי אסור, דדרך ברור הוא, שכל בורר קימעא קימעא הוא בורר עד שמצטרף לחשבון גדול

הרמב"ן מבאר שמעבר להיתר "בדרך אכילה" שאנו עוסקים בו, ישנו היתר נוסף – ברירה בשעת אכילה ממש. כאשר האדם בורר שלא לאוצר, עליו לשנות מדרך הבוררים, ובכדי לעשות זאת נקבעו הקריטריונים בהם אנו עוסקים (ברירת האוכל ביד לשימוש מייד). אך כאשר האדם אוכל, אין צורך לעמוד בקריטריונים הללו, שהרי מעשיו ודאי שונים מדרך הבוררים.

לחידוד הדברים: נראה שהגמרא מניחה מה ודאי אסור ומה ודאי מותר. ודאי שאסור לברור לאוצר. ובוודאי שמותר לאכול. ברירה לאוצר אסורה, גם אם בורר את האוכל וביד. וברירה לאכילה מותרת, גם אם בורר את הפסולת מהאוכל. כל הדיון של הגמרא הוא על מצבי הביניים, ולגביהם הוצבו התנאים שאנו עוסקים בהם. המשמעות המעשית היא שלפי שיטה זו, בזמן האכילה אין צורך בהיתרים של "דרך אכילה", אלא מותר לברור גם את הפסולת מהאוכל.

פתחנו את השיעור בניסיון התחקות אחרי השאלה אם מהות דרכי הברירה המותרות הן "דרך אכילה" או "שינוי". לפי הרמב"ן, עולה שאכילה ממש – מותרת לגמרי. המחלוקת, אם כן, תתפרש לדעתנו אם ההיתר הוא הרחבה של הברירה תוך כדי אכילה, המותרת, או שיש שני דברים שונים מספיק מברירה לאוצר – ברירה תוך כדי אכילה, וברירה בשינוי משמעותי מברירה לאוצר.

(יש לציין ששיטה זו איננה שיטת הרי"ד והרשב"א שהבאנו בתחילת השיעור. הרי"ד והרשב"א מתייחסים לברירה לצורך הסעודה הסמוכה, ומתירים ברירת פסולת מאוכל ביד. כאן הדיון הוא על ברירה תוך כדי האכילה, כלומר – לשימוש מייד יותר מה'לאלתר' בו עסקנו עד כה).

מדברי הרא"ש בתשובה נראה שמקבל את העיקרון של הרמב"ן, אך מגביל אותו מאוד –

שו"ת הרא"ש כלל כב סימן ט

וששאלת: מים שיש בהם תולעים, אם מותר לשתותן על ידי מפה בשבת, מי הוי כבורר או משמר? מותר הוא לשתות, דלא שייך בורר ומשמר אלא במתקן הענין קודם אכילה או שתייה שיהא ראוי לאכילה או לשתיה זהו דרך מלאכה. אבל אם בשעת שתייה מעכב הפסולת שלא יכנס לתוך פיו אין זה מעין מלאכה ומותר

² בגרסת הרמב"ן הדברים נאמרו בשם רבה. הבאנו את הגרסה כפי גרסת רש"י ותוספות.

מדבריו משמע שאסור להפריד את הפסולת מהאוכל בזמן האכילה, אלא רק ממש תוך כדי האכילה עצמה. עולה שאסור למזוג את המים עם התולעים מקנקן לכוס בכדי לשתות מהכוס מיידית, ההיתר הוא רק שיהיה סינון על הכוס תוך כדי השתייה. המשמעות היא שמותר להכניס את העצמות והדג לפה ושם להפריד ביניהם, אך אסור לעשות זאת על הצלחת. מהרמב"ן היה משמע שמותר להפריד את העצמות מהדג על הצלחת בזמן הארוחה.

הגרש"ז מתיר לברור בעזרת כלי שכל ייעודו הוא לאכילה לאלתר, על סמך אותו העיקרון –

שמירת שבת כהלכתה (מהזורה תשלט) פרק ג הערה קכה

משעתי מהגרש"ז אויערבך דכלי המיוחד לברור לצורך מיידי בלבד, אפשר דאינו בכלל האיסור לברור בכלי, לכן מותר לשפוך תמצית תה דרך מסננת שבפי התינון, או להוציא את שיקיק התה מהכוס, הגם שטיפות תמצית התה מטפטפות מן השיקיק, וכמו שמותר לברור ביד משום דדרך אכילה בכך, מותר לקלוף בסכין אפילו פסולת מאוכל .... שרי על ידי כלי אשר בשום אופן אין בוררין בו אלא לשימוש מיידי

שו"ת מהריט"ץ (ישנות) סימן רג

זה היה מעשה בדמשק באחד שהסיר צירעא מן הכוס וחכם אחד הורה לאסור והחכם השלם כה"ר יעקב הורה להתיר, ושלח לי אחוה דעי

מעשה זה, של האדם שהוציא את הצרעה מהמשקה, גרר בעקבותיו ויכוח ארוך ונוקב בין אותו רבי יעקב (אבולעפיה, נכד המהר"י בירב, שהיה רבו-חברו של הבית יוסף, מחכמי סוריה בדורו) לבין המהריט"ץ (רבי יום טוב צהלון, מרבני צפת בסוף המאה ה-16), כאשר עיקר הויכוח נסוב סביב השאלה שאנו עוסקים בה. האם מותר להוציא את הצרעה, שהיא פסולת, מתוך השתייה, תוך כדי השתייה.

ההתכתבות ביניהם ארוכה, וכולה מפורטת באותה תשובה. נתמקד בראייה המרכזית, הנובעת מן הברייתא שהובאה בסוגיה –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף עד עמוד א

תנו רבנן: היו לפניו מיני אוכלין - בורר ואוכל, בורר ומניח. ולא יברור, ואם בירר - חייב חטאת. מאי קאמר? ... אמר אביי: בורר ואוכל - לאלתר, ובורר ומניח - לאלתר, ולבו ביום - לא יברור, ואם בירר - נעשה כבורר לאוצר, וחייב חטאת. אמרוה רבנן קמיה דרבא, אמר להו: שפיר אמר נחמני

השאלה היא איך להבין את ביאורו של אביי (שהתקבל להלכה). דרך אחת להבין היא כך: ישנה השוואה בין הבורר ואוכל לאלתר לבין הבורר ומניח לאורחים (או לעצמו, אך מניח לצורך הסעודה הסמוכה). שניהם בהכרח מתייחסים לברירה הנעשית לצורך אכילה קרובה, אך לא תוך כדי האכילה ממש. ההשוואה ביניהם נועדה לחדד שגם ההגדרה "לאלתר" איננה תוך כדי האכילה, אלא לצורך האכילה הסמוכה. מכך עולה שתוך כדי האכילה ממש מותר לברור גם את הפסולת מן האוכל. וכך מבאר ופוסק מהרי"א –

שו"ת מהריט"ץ (ישנות) סימן רג

עוד רצה כ"ת להכריח סברת החולקים מדקאמר "בורר ואוכל לאלתר, בורר ומניח לאלתר", אמאי אצטריך לאשמועינן בורר ואוכל לאלתר? ... ומעתה בורר ואוכל אינו בשעת אכילה ממש, אלא בורר כדי לאכול הוא בתוך סעודה אחת, ובורר ומניח הוא לאחרים. והשתא דייקין – בורר ואוכל הוא בתוך סעודה דווקא אוכל מתוך פסולת, אבל פסולת מתוך אוכל לא יברור אפילו לסעודה, אבל אין הכי נמי, דבשעת אכילה אפילו פסולת מתוך אוכל מותר ... הכלל העולה דפסולת מתוך אוכל נראה לעניות דעתי דבשעת אכילה ממש מותר להשליך תולעת תפוח או חבוש ולאוכלן שאינו נקרא בורר למי שעומד ואוכל ומעכבו והפסולת מלאוכלו אין שום דרך ברירה בכך

אך המהריט"ץ מבאר את ההיפך הגמור. השוואת "בורר ואוכל לאלתר" ל"בורר ומניח" – לצורך הסעודה הסמוכה נועדה ללמדנו שאין הבדל בין ברירה תוך כדי אכילה לבין ברירה לצורך הסעודה הסמוכה. בשניהם ההיתר הוא היתר של דרך אכילה, ומותר רק לברור את האוכל מן הפסולת. לסיכום הוא פוסק –

שו"ת מהריט"ץ (ישנות) סימן רג

הכלל העולה מדברינו דבורר פסולת מתוך אוכל אפילו בשעת אכילה ממש אסור

הרב מרדכי כרמי (מגדולי רבני דייני פרובנס. החיד"א נתן הסכמה לספרו על סמך היכרות אישית, ורק לאחר מכן עבר על הספר, וגילה שבפסיקות רבות מתווכח ישירות עם החיד"א. כתגובה החיד"א חיבר את הספר "מחזיק ברכה", לחזור ולחזק את פסיקותיו ולענות על טענותיו של המאמר מרדכי) מניח כמובן מאליו שיש להחמיר –

מאמר מרכזי סימן שיט אות ז

יזהר כל אדם שלא להשליך עצמות הבשר לחוץ אלא בדרך אכילה דהיינו עצם שיש עליו קצת בשר יאחז בו לאכול ממנו ולהשליכו אח"כ מידו [מלשון זה משמע דאף בעת האכילה גופא צריך ליזהר שלא להפריש העצמות מן הבשר ולהשליכו לחוץ רק אחר שכבר קלף הבשר ואכל יכול להשליכו אבל לא ברירא דבר זה וכמו שכתבנו למעלה] ואותו שאין עליו בשר אל יגע בו אלא יאכל הבשר והעצמות ישארו בקערה ואח"כ ישליכם אם ירצה

החזון איש דוחה את האפשרות שישנו חילוק בין ברירה תוך כדי האכילה לבין ברירה לצורך הסעודה הסמוכה, וסובר שגם הרמב"ן והר"ן לא התכוונו לכך –

חזון איש אורח חיים סימן נד אות א

לא מצינו חילוק בין חתיכה גדולה וקטנה, ובין לאלתר של רגע ולאלתר של שעה!

בברכי יוסף (סימן שי"ט אות ה) מביא את המחלוקת, ונוטה לסברת המהרי"א, אך למעשה חושש לסברת המהריט"צ. גם בביאור הלכה (סימן שיט סעיף ד ד"ה * הבורר פסולת) הביא את מחלוקת הראשונים והפוסקים, ולא הכריע. בילקוט יוסף מתיר –

ילקוט יוסף שבת ג סימן שיט סעיף לו

מותר לברור בשבת את העצמות הדקים שבתוך הדגים, כדרך אכילתו, ואינו נחשב כבורר פסולת מתוך אוכל ברום הוא מצרף סיבה נוספת להיתר, שנעסוק בו בהרחבות.

❖ הרחבות – גדרי איסור בורר בנייתוק דברים מחוברים

בשש"כ חושש לאוסרים, אך פוסק שלמקלים יש על מי לסמוך –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשלט) פרק ג סעיף יא

האוכל בשר שיש בו עצמות או דגים שיש בהם אדרות, אם יכניס לתוך פיו את האוכל על הפסולת שבו ... ודאי שמותר להוציא את העצם או את האדרות מתוך הפה, ואין בזה חשש איסור ברירה. אם דרך זו אינה נוחה לא, אל יסיר תחילה את העצמות כדי להכין את המאכל שלפניו. וכיצד יעשה? יחזיק בעצם ויאכל את הבשר ממנה ....

סעיף יג

ברם, גם אלו הנוהגים להקל ולהוציא את האדרות מן הדג, יש להם על מי לסמוך, והוא שיעשו כן ממש בשעת האכילה, ולא לפני כן

סעיף יז

האוכל פרי גלעני שמבשרו דבוק בגלעין ... יש מתירים להסיר ביד את הגלעין מבשר הפרי .... והוא שיעשה כן בשעת האכילה ממש, ולא לפני כן

ברם, הגרש"ז היתר לברור בעזרת כלי שכל ייעודו הוא לאכילה לאלתר, על סמך אותו העיקרון –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשלט) פרק ג הערה קכה

משעתי מהגרש"ז אויערבך דכלי המיוחד לברור לצורך מיידי בלבד, אפשר דאינו בכלל האיסור לברור בכלי, לכן מותר לשפוך תמצית תה דרך מסננת שבפי התיון, או להוציא את שקיק התה מהכוס, הגם שטיפות תמצית התה מטפטפות מן השקיק, וכמו שמותר לברור ביד משום דדרך אכילה בכך, מותר לקלוף בסכין אפילו פסולת מאוכל .... שרי על ידי כלי אשר בשום אופן אין בוררין בו אלא לשימוש מיידי

❖ הרחבות – האם אפשר לתקן מעשה ברירה על ידי אכילה לאלתר, ולהיפך – לברור בהיתר, שיהפוך למפרע לאיסור?

לסיכום:

במשך השיעור למדנו שהיתר ברירת אוכל ביד לשימוש מיידי מבוסס על היותו 'דרך אכילה' ולא 'ברירה לאוצר'. הרמב"ן מבאר שההיתר מבוסס על היותו הרחבה של 'דרך האכילה', אך אם בורר תוך כדי האכילה ממש, ודאי שמותר לברור, ובאופן זה מותר לברור את הפסולת מהאוכל.

מתשובת הרא"ש משמע שמקבל את העיקרון, אך מיישם אותו באכילה ממש. הרא"ש מתיר לשתות דרך מפה בכדי למנוע את מעבר התולעים. מדובר בברירה בעזרת כלי, אך היא מותרת מכיוון שהיא מתבצעת תוך כדי השתיה (ואפילו לא כהכנה לשתיה).

הגרש"ז פוסק קולא דומה. הגרש"ז מתיר לברור בעזרת כלי שכל ייעודו הוא לשימוש מיידי.

ויכוח גדול בעניין היה בין המהריט"ץ לבין המהר"י אבולעפיה. אחת הנקודות המרכזיות שבמחלוקת היא כיצד לבאר את דברי הברייתא, כפי שפירשה אביי, "בורר ואוכל – לאלתר, בורר ומניח (לאורחים) – לאלתר". האם הכוונה היא שהברירה לצורך הסעודה הסמוכה איננה שונה מברירה לשימוש מידי ממש, מה שמלמדנו שאין היתר מיוחד לברירה לשימוש מידי, או להיפך – ה"לאלתר" המוזכר בברייתא עוסק כעין "בורר ומניח", ונועד לתת היתר חריג לברירה שאיננה תוך כדי האכילה. אך ברירה תוך כדי האכילה ממש מותרת, גם ללא התנאים האחרים שעלו מהסוגיה. למעשה בילקוט יוסף מקל על סמך שיטה זו (ברם בהערותיו צירף שיטה נוספת להקל). החזון איש חולק על הבנה זו (וטוען שאף הרמב"ן לא התכוון לכך). בברכי יוסף ובביאור הלכה הביאו את המחלוקת, ומשמע שניתן לצרף את שיטת הרמב"ן להקל. בשש"כ חושש לאוסרים, אך פוסק שלמקלים יש על מי לסמוך.

"בידו"

עד כה עסקנו בגדר "לאלתר" לעניין מלאכת בורר. נעבור לקריטריון הבא –

רמב"ם הלכות שבת פרק ח הלכה יב

הבורר אוכל מתוך פסולת או שהיו לפניו שני מיני אוכלין ובריר מין ממין אחר בנפה ובכברה חייב, בקנון או בתמחוי פטור, ואם בריר בידו לאכול לאלתר מותר.

מדוע הברירה מותרת רק אם היא נעשית בידו?

רש"י מסכת שבת דף עד עמוד א

פטור אבל אסור - מותר לכתחלה לא הוי - דדמי לברירה, וחייב חטאת לא הוי - דכלאחר יד הוא, דעיקר ברירה בנפה וכברה, אבל ביד לא דמי לבורר כלל

מדברי רש"י עולה שההיתר מבוסס על גדרי "כלאחר יד" (השימוש ביד, ולא בכלי, שקול לעשיית מלאכה כלאחר יד במלאכות אחרות. עיין בהרחבה על שיטה זו שהובאה לעיל). אם כך, ההיתר מבוסס על השינוי שבדרך עשייתו.

מדוע ברירה שלא בעזרת כלי נחשבת "כלאחר יד"? לכאורה הכלי נועד לסייע לפעולת הברירה. הברירה ללא עזרת הכלי פוגעת ביעילות (במהירות הברירה או באיכותה). הפוסקים מסיקים מכך שההגדרה איננה בהכרח תלויה בעצם השימוש ביד או בכלי, אלא יעילות הסיוע של הכלי לפעולת הברירה –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן קכז

בדבר בורר בשבת לאכול לאלתר אוכל מתוך פסולת על ידי מזלג וכף אם נחשב כבורר בכלי שאסור. הנה פשוט לע"ד דאם על ידי המזלג והכף נברר בנקל מבידו, שנמצא שמסייעים למעשה הברירה, יש להחשיב זה בורר בכלי ויש לאסור כמו בקנון ותמחוי. אבל אם אין עושים להברירה כלום יותר מבידו, אלא מחמת שאינו רוצה ללכלך ידו, או מחמת שהוא מרחוק ואינו יכול להגיע שם בידו, או מחמת שהוא דבר לח ואינו יכול ליקח בידו וכדומה, הוא רק כבורר בידו שמותר לאלתר באוכל מתוך פסולת

כאמור, ההבדל המהותי בין ברירה ביד וברירה בכלי הוא שהברירה בכלי יעילה יותר. אם אין הבדל ביעילות שלו, והבחירה לבורר בעזרת הכלי מונעת מסיבה אחרת (כגון – לא ללכלך את הידיים וכדו'), הלכתית זה נחשב ברירה ביד. רק ברירה בעזרת כלי המסייע לפעולת הברירה נחשב ברירה בכלי. יש לכך נפקא מינות משמעותיות ביותר. ללא הגדרה זו, לכאורה היה אסור לקחת את האוכל מהפסולת המונחת בצלחת בעזרת סכין ומזלג!

❖ הרחבות – ראיות הרב פיינשטיין

האם שפיכה מכלי היא בורר בעזרת כלי, והאם יש לשפוך את האוכל או את הפסולת?

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קלט עמוד ב

בי רב פפא שאפו שיכרא ממנא למנא. אמר ליה רב אחא מדיפתי לרבינא: האיכא ניצוצות! - ניצוצות לבי רב פפא לא חשיבי

רש"י מסכת שבת דף קלט עמוד ב

שפו שיכרא - כל היכא דתני לשון שפוי - בנחת הוא, והפסולת נשאר בשולי הכלי. והאיכא ניצוצות - קטנות הנישופות באחרונה מתוך הפסולת, והנהו מוכחן דבורר הוא. ניצוצות כי רב פפא לא חשיבי - שחונני מטיל שכר היה כדאמרין בבבא מציעא (סה, ב) ובפסחים (קיג, א) הלכך אינו מקפיד לניצוצות כל כך, וכשמגיע לניצוצות - משליך הן ופסולתן לחוץ, ותחילת שפייתן מן הפסולת ניכר דלאו בורר הוא.

חברותא שבת דף קלט עמוד ב

דבי רב פפא שאפו שיכרא ממנא למנא [בביתו של רב פפא היו שופכים שכר בצורה מתונה מכלי לכלי והפסולת נשאת בכלי הראשון], ואין בכך משום איסור בורר, לפי שהשכר ששופכים אינו מעורב בפסולת, אלא עומד עליו. אמר ליה רב אחא מדיפתא לרבינא: איך התיר להם רב פפא את הדבר, האיכא אחרי שנפסק הקילוח ניצוצות [טיפות קטנות] ואותן טיפות בודאי שהיו מעורבות בפסולת ונבררו ממנה על ידם! אמר ליה רבינא: ניצוצות לבי רב פפא לא חשיבי כי היה להם הרבה שכר, וכאשר נפסק הקילוח הם משליכים את הנשאר ולא בוררים את הטיפות מהפסולת.
השו"ע פוסק את הדברים –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיט סעיף יז

מותר לערות בנחת מכלי לחבירו ובלבד שיזהר שכשיפסוק הקילוח ומתחילים לירד ניצוצות קטנות הנישופות באחרונה מתוך הפסולת, יפסיק ויניחם עם השמרים; שאם לא יעשה כן, הני ניצוצות מוכחי שהוא בורר מדוע אין איסור לשפוך בעדינות את הנחל הצלול?

הר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף נח עמוד א

תחילת שפייתן כשאין הפסולת ניכר לאו בורר הוא

זו אותה הסברא שלמדנו בשיעור הקודם בדברי הט"ז והחזון איש. כל החלק העליון של המשקה אינו מעורב עם החלק התחתון, כך שודאי שאין בשפיכתו לכלי אחר ברירה. השפיכה לכלי אחר איננה מצלילה את הנחל העליון (שהרי הוא כבר צלול), אלא רק מונעת את התערבותו שנית עם הפסולת שבתחתית הכלי. האם מותר להמשיך את השפיכה עד תום בכדי לשתות את המשקה מיד?

חיי אדם חלק ב-ג (הלכות שבת ומועדים) כלל טז סעיף ט

כששותין קאווע [קפה] צריכין ליהרר שלא ישפוך כל הצלול מן הקאווע השחוק דהוי כבורר, ומכל שכן כשאינו שותה עכשיו רק שמסנן לבו ביום .... וכן כשמערה שכר מן השמרים צריך ליהרר בזה שכשמגייע סמוך לשמרים או סמוך לקאווע השחוק, אזי ישאיר מעט שכר וקאווע צלול בתוך הקאווע השחוק ובתוך השמרים. ופשיטא דאסור לערות שומן מהמאכל דהא השומן הוי כפסולת, ופסולת מתוך האוכל אסור לכולי עלמא, אלא אם כן שמערה גם כן מהרוטב

ונתח את דברי החיי אדם מסופם –

עירוי השומן מהאוכל הוא ברירת פסולת מאוכל. אמנם האוכל נותר בידו והפסולת נשפכת, אך שפיכת הפסולת נחשבת הפרדת הפסולת, זה אסור.
לפי ניתוח זה, לכאורה שפיכת הקפה מהפולים היא הוצאת האוכל מהפסולת. אם כן, מדוע החיי אדם אוסר לערות את הנחל מהפסולת, אפילו לשתיה מיידית?
לכאורה החיי אדם סובר שעירוי מכלי לכלי בעדינות הוא ניצול של הכלי לפעולת הברירה. זהו בורר אוכל לשימוש מייד הנעשה בעזרת כלי, זה אסור (כאמור, עירוי החלק שאינו מעורב בפסולת אינו ברירה כלל, שהרי החלקים נפרדים מראש).
המגן אברהם חולק על דבריו –

מגן אברהם סימן שיט ס"ק טו

לפי זה אסור לערות שומן מהמאכל דהא ב' מיני אוכלין הם ואסור לבורר א' מחבירו אלא בידו כדי לאכלו מיד, והכא כשמערה מהכלי אסור. אבל ... כשמערה כך שרי כדי לשתות לאלתר. ונראה לי דאף הטור והשי"ע מודים לזה, אלא שהם איירי ברוצה לשתות לאחר זמן, דאז אפילו בלא כלי אסור, אבל לאלתר שרי. אבל בשומן הוה ליה בורר פסולת מתוך אוכל ואסור ... ואפשר דלא שייך ברירה אלא בדברים המעורבים אבל הכא לחודא קאי

המגן אברהם מוכן לקבל את טענת החיי אדם, ולאסור לשפוך את השומן=הפסולת, מהאוכל. הטעם לאסור את זה הוא מפני שזו ברירת פסולת מאוכל, ולא להיפך. אך כאשר שופך את האוכל מהפסולת לשימוש מייד, אין לראות בשפיכה מהכלי סיוע של הכלי, ולכן אין בכך איסור.
בסוף הדברים המגן אברהם מתלבט שמא גם מותר לשפוך את השומן מהרוטב, מפני שהוא צף מעליו, ואינו מעורב בו.

הדגש מבחינת הדיון הנוכחי שלנו הוא מחלוקתם ביחס לשפיכה מכלי לכלי. לפי החיי אדם, זה נחשב ברירה בעזרת כלי (ומה שהותר בגמרא ובשו"ע הוא רק לשפוך את החלק הנפרד מהתערובת). לפי המגן אברהם הכלי אינו מסייע לברירה, ולכן אין בכך ברירה בעזרת כלי (והאיסור לערות עד השמרים ממש הוא רק אם אין כוונה להשתמש במשקה מיידית).
הגר"ז מלאדי חולק על שניהם –

שולחן ערוך הרב פסקי הסיודור הלכתא רבתא לשבתא

והן קצת אזהרות והערות להרים מכשולות ושגגות השכיחות ומצויות ולפי דעת הרבה מגדולי הראשונים יש בהן איסור כרת וסקילה במזיד וחייב חטאת בשוגג ה' יכפר. שלא לסמוך על היתר הנהוג באם נפל זבוב או שאר פסולת לכוס או לקערה להוציאו ע"י כף ולשאוב קצת משקה עמו כו' כי יש בזה חשש חיוב חטאת ואיסור סקילה ח"ו. ואין תקנה רק לשפוך מהכוס עד שיצא הפסולת מתוכו ... אבל מותר לנפח עליו להקריבו לדופן הכוס, ואז יטהו וישפוך ממנו עד שיפול הפסולת מתוכו. שכיוון שנפילת הפסולת לחוץ הוא על ידי שאוחז בידו הכוס עם המשקה שבתוכו ומטהו בידו הרי זה נקרא בורר אוכל מתוך פסולת ומותר כדי לשנות מיד

האדם אוחז בכלי ושופך ממנו חלק מתוכו. שו"ע הרב אומר שמותר לאחוז באוכל ולאפשר לפסולת להישפך. בשונה מהחיי אדם והמג"א, הסוברים שמה שמשליך נחשב הדבר שברר (ולכן יש להשליך את האוכל מן הפסולת, ולא להיפך), הגר"ז מלאדי סובר שמה שנתר בידו הוא הדבר שברר, ולכן יש להשליך את הפסולת והאוכל יישאר בידו.

המשנה ברורה (שם ס"ק נה) מכריע כדברי המגן אברהם, ומורה לשפוך את השומן יחד עם רוטב (כפי שלמדנו בסוף השיעור הקודם).

רבנות –
סימן שיט סעיפים א-ד, ט, יב-יד, טז

סיכום**תנאי הברירה המותרת בדרך אכילה וטעם ההיתר**

מהגמרא בדף עד ע"א במסכת שבת למדו הראשונים את דרך הברירה האסורה והמותרת בשבת. לפי רוב הראשונים, מותר לברור את האוכל מהפסולת, בידו ולא בעזרת כלי, לשימוש מיידי. בהתקיים שלושת התנאים הללו הברירה מותרת, ובמידה ואינו עומד באחד מהם, הרי שעבר על איסור מלאכה מדאורייתא. להלכה נפסק כשיטה זו. לפי מספר ראשונים (הרי"ד והרשב"א, ובהרחבות הבאנו שהיו שפירשו כך גם א הטור ובעלי התוספות), הברירה לשימוש מיידי, ביד, מותרת לגמרי. בפעולה זו מותר לברור את הפסולת מהאוכל או האוכל מהפסולת. ברירה בכלי ייעודי לברירה אסורה מן התורה, בכל מקרה. כלי שאיננו מיועד לברירה, ובורר בו לצורך שימוש מיידי, אסור מדרבנן. אם בורר בו לשימוש מאוחר יותר, אסור מדאורייתא.

מדוע דרך הברירה הזו מותרת?

מלשון רש"י משמע שההיתר מבוסס על השוני מדרך הבוררים. הברירה האסורה היא ברירה לאוצר. ברירה שאיננה לאוצר, וגם איננה דומה לברירה לאוצר, איננה המלאכה כלל (סימנך: המוקד ברש"י הוא השלילי – השוני מהברירה הרגילה). מדברי ר"ח עולה שישנם שני סוגי ברירה – ברירה לאוצר, האסורה, וברירה לאכילה, המותרת. הר"ח איננו מתמקד בכך שהברירה שונה מדרך הבוררים, אלא בכך שהיא דרך אכילה (סימנך: המוקד בר"ח הוא החיובי – ברירה כחלק מהאכילה – מותרת). כך גם משמע מהרשב"א, שהעתיק את הקריטריונים להיתר ב'דרך אכילה' לאבות מלאכה נוספים (כפי שהערנו, לא ברור שהעתיקה זו מקובלת להלכה. מה שמשמעותי כאן הוא טעם ההיתר. עוד ציינו שיתכן ויש קשר בין ביאורו את מהות היתר דרך האכילה לבין פסיקתו בעניין ברירת פסולת מאוכל לשימוש מיידי).

הגדרת 'לאלתר'

הריטב"א אוסר לברור כהכנה לסעודה. גם המאירי מתיר את הברירה בתוך הסעודה בלבד, וכך מבאר בחידושים המיוחסים לר"ן את דברי אב"י (שנפסק כמותו להלכה). יש לציין שלמעשה הוא מבחין בין סוגי אוכל שונים, על סמך עיקרון ההיתר – אם הברירה איננה נראית כברירה לאוצר, היא מותרת, אפילו אם השימוש איננו מיידי. כל ברירה שיכולה להיות ברירה לאוצר, אסורה, אלא אם כן היא מיועדת לשימוש בסעודה בה הוא כבר מיסב.

ברם, רוב הראשונים חולקים על כך. מהסוגיה במסכת ביצה (דף יג ע"ב) ר"ח לומד ששיעור הסמיכות הדרוש הוא מה שעתידיים לאכול בסעודה הסמוכה. כך פוסקים הרשב"א רבנו ירוחם והראב"ן. הגר"א דן בדברים כך – הגמרא מבחינה בין "בו ביום", כלומר, לשימוש אחר מספר שעות, לבין "לאלתר" – שימוש מיידי. בין "מיידי" לבין "מספר שעות" יש תווך גדול. היכן עובר הגבול? מסתבר שהגבול עובר אחרי מה שיכול להיות מוגדר כ"מיידי", דהיינו – אחרי השימוש בסעודה הסמוכה. כדברי הראשונים הללו פסקו רוב הפוסקים. כך משמע ברמ"א ובערוך השלחן. המג"א מגדיר את הסמיכות לסעודה – אחר היציאה מבית הכנסת. באגרות משה פוסק שזה תלוי כמה זמן לוקח להכין את הסעודה.

ברירה תוך כדי אכילה

במשך השיעור למדנו שהיתר ברירת אוכל ביד לשימוש מידי מבוסס על היותו 'דרך אכילה' ולא 'ברירה לאוצר'. הרמב"ן מבאר שההיתר מבוסס על היותו הרחבה של 'דרך האכילה', אך אם בורר תוך כדי האכילה ממש, ודאי שמותר לברור, ובאופן זה מותר לברור את הפסולת מהאוכל.

מתשובת הרא"ש משמע שמקבל את העיקרון, אך מיישם אותו באכילה ממש. הרא"ש מתיר לשתות דרך מפה בכדי למנוע את מעבר התולעים. מדובר בברירה בעזרת כלי, אך היא מותרת מכיוון שהיא מתבצעת תוך כדי השתיה (ואפילו לא כהכנה לשתיה).

הגרש"ז פוסק קולא דומה. הגרש"ז מתיר לברור בעזרת כלי שכל ייעודו הוא לשימוש מידי. ויכוח גדול בעניין היה בין המהריט"ץ לבין המהר"י אבולעפיה. אחת הנקודות המרכזיות שבמחלוקת היא כיצד לבאר את דברי הברייתא, כפי שפירשה אביי, "בורר ואוכל – לאלתר, בורר ומניח (לאורחים) – לאלתר". האם הכוונה היא שהברירה לצורך הסעודה הסמוכה איננה שונה מברירה לשימוש מידי ממש, מה שמלמדנו שאין היתר מיוחד לברירה לשימוש מידי, או להיפך – ה"לאלתר" המוזכר בברייתא עוסק כעין "בורר ומניח", ונועד לתת היתר חריג לברירה שאיננה תוך כדי האכילה. אך ברירה תוך כדי האכילה ממש מותרת, גם ללא התנאים האחרים שעלו מהסוגיה.

למעשה בילקוט יוסף מקל על סמך שיטה זו (ברם בהערותיו צירף שיטה נוספת להקל). החזון איש חולק על הבנה זו (וטוען שאף הרמב"ן לא התכוון לכך). בברכי יוסף ובביאור הלכה הביאו את המחלוקת, ומשמע שניתן לצרף את שיטת הרמב"ן להקל. בשש"כ חושש לאוסרים, אך פוסק שלמקלים יש על מי לסמוך.

האם שפיכה מכלי היא בורר בעזרת כלי?

על סמך הגמרא (מסכת שבת דף קלט ע"ב) השו"ע (סימן שיט סעיף יד) מתיר לערות את החלק הצלול של המשקה מתוך כלי, בתנאי שיפסיק את העירוני בהגיעו לתערובת. היתר זה דומה להיתר שלמדנו בשיעורים הקודמים, להפריד את החלק שאיננו מעורב מן התערובת כולה.

יש לברר שני דברים – א. האם שפיכה מכלי נחשבת לשימוש בכלי לצורך הברירה? ב. כאשר שופך פסולת ומותר בידיו את האוכל, האם זה נחשב ברירת פסולת מאוכל (שהרי הפסולת נשפכת), או ברירת אוכל מפסולת (שהרי הוא מחזיק את האוכל)? לגבי השאלה הראשונה – החיי אדם סובר שזה נחשב ברירה בעזרת כלי, המג"א ושו"ע הרב סוברים שלא. לגבי השאלה השנייה – החיי אדם והמג"א סוברים שזו ברירת פסולת מאוכל, בעוד שו"ע הרב רואה בכך ברירת אוכל מפסולת.

בזה סיימנו את לימוד מלאכת בורר. בשיעורים הבאים נשלים את אבות המלאכה הקשורים להכנת האוכל.